

Deli Petra Eszter

A dolgozó munkáltatóval szemben fennálló anyagi felelősségének egyes anyagi jogi kérdései a szocialista munkajogban kitekintéssel a Német Demokratikus Köztársaság szabályozására*

I. Bevezetés

Az egyes nemzeti jogrendszerek intézményeinek bemutatása és összehasonlítása szükségképpen túlmutat a mindenkor hatályos tételes jog vizsgálatán. A jogintézmények jogtörténeti síkon való megközelítése számos eredménnyel szolgálhat. A történeti aspektusnak természetesen át kell fognia az elméleti-ideológiai háttérrel is. Ebből a materiából következnek ugyanis azok az általános társadalmi és jogi alapelvek, amelyek egy-egy vizsgált intézmény kereteit és tartalmát jelentik.

Az XX. század második felének magyar munkajogát azonos gazdasági és társadalmi struktúra által meghatározott jogrendszerrel lehetséges és szükséges összehasonlítani. A második világháborút követően Magyarország – hasonlóan Kelet- és Közép-Európa többi államához – a szovjet megszállási övezet részévé válik. A Német Demokratikus Köztársaság (a továbbiakban: NDK) megszületésével pedig önálló jogrenddel bíró, szocialista állam jön létre a keleti blokk részeként. Megkezdődik a kommunista rendszer importálása, illetve a kommunista hatalom kiépítése. Többek között felszámolásra kerül a többpártrendszer, bevezetik a tervgazdálkodást, kezdetét veszi a mezőgazdaság kollektivizálása, illetve az ipar államosítása. A dolgozó és az üzem viszonyrendszere – követve a szovjet modellt – állami tervezés és vezetés alá kerül. A társadalom és a gazdaság átstrukturálása pedig természetesen együtt jár a jogrendszer szerkezeti átalakításával, amely alól a munkajog sem képezhet kivételt.

A tanulmány célja a dolgozó anyagi felelőssége egyes kérdéseinek bemutatása mind a Magyar Népköztársaság, mind pedig az NDK jogában. A középpontban a dolgozó munkáltatóval szemben fennálló, vétkességi alapú kárfelelőssége áll. Nem kerülnek tehát megvizsgálásra a hiányfelelősség egyes alakzatai. Figyelmet kívül marad továbbá a fegyelmi felelősség jogintézménye is.¹ Mindenekelőtt hangsúlyos a szabályozás célja és struktúrája, illetve a gondatlanság körében alkalmazott korlátozott felelősség.

---

* A tanulmány a Magyar Ösztöndíj Bizottság támogatásával, az Állami Eötvös Ösztöndíj keretében készült.

¹ Mind a magyar, mind a keletnémet szocialista munkajogban a dolgozó munkajogi felelőssége két részre tagolódik: egyrészt a fegyelmi (*represszív*), másrészt pedig az anyagi felelősségre (*represszív-reparatív*), amelyek egymást nem kizáró alakzatok. Eörsi Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966, 28.

A történeti áttekintés után tehető fel a kérdés, hogy vajon a szocialista ideológiával együtt a volt szovjet megszállási övezetből a szocialista jogcsalád² összes ismertetőjegye átalakul-e a római-germán jogcsaládba való integrálódási folyamatban, avagy annak egy része örökségként tovább éle a mai munkajogi szabályozási környezetben. A kérdés megválaszolásával közelebb kerülhetünk a jogintézmény jelenkori problémáinak mélyebb és átfogóbb megértéséhez, valamint segítséget kaphatunk a szabályozás lehetséges jövőképeinek kialakításához.

II. A vizsgált magyar és keletnémet jogszabályi környezet

A Magyar Népköztársaságban az 1950. évi 7. tvr. (az első Munka Törvénykönyve, továbbiakban Mt. I.) elsősorban a munkajogviszony formális kereteit biztosítja, preambuluma szerint pedig a munkaviszony szocializmust építő szabályait foglalja össze. Az 1967. évi II. törvény (a második Munka Törvénykönyve, továbbiakban Mt. II.) a gazdasági irányítás reformjára tekintettel kerül megszövegezésre. Az Mt. I. még a központosított, utasításon alapuló gazdálkodási rendszerre épül. Számos alkalommal kerül ugyan módosításra, ez a karaktere mégis mindvégig megmarad. A sorozatos változtatás eredményeként ugyanakkor mind a törvénykönyv, mind pedig az ahhoz kapcsolódó végrehajtási rendeletek áttekinthetlenné, gyakran ellentmondásossá is válnak.³ Az Mt. II. – jogalkotási koncepciója szerint – egy elvi- és keret jellegű, kizárólag a központi szinten szabályozást igénylő kérdésekről rendelkező kódex. Az új törvény jogpolitikai célja, hogy a kormány számára biztosítsa a gazdasági irányítási rendszer által indokoltnak vélt intézkedések bevezetéséhez szükséges szabályozási teret. A törvényi szinten történő szabályozás indoka egyrészt a területi jelleg, másrészt pedig – így a munkavállaló felelősségénél is – az egységes rendezés igénye. A jogalkotó célja a továbbiakban a részletes szabályozás vállalati szintre történő delegációja.⁴

Az Mt. II. a munkaviszonyban okozott károkért való felelősség egységes rendszerét teremti meg. A dolgozó helyállását az 57–61. § keretében rendezi. A törvény követi az anyagi felelősség addig fennálló rendszerét. Az 1951. december 1. és 1953. szeptember 30. között hatályban lévő Mt. I. 121. § (1) bekezdése értelmében a dolgozó a vállalatnak okozott kárért anyagi felelősséggel tartozik. Az 1953. december 1. és 1957. július 16. között hatályban lévő törvény már beemeli a szövegbe a vétkességet.⁵ A törvénytörvény vonatkozó része ezt követően egészen 1956-ig nem is módosul. A vétkességre tekintet nélküli megőrzési felelősségi alakzat – mint a dolgozó vállalatnak okozott hiányért keletkező anyagi felelősségének objektív esetköre – az 1965. január 1. és 1967. december 31. között hatályban lévő törvénykönyvben kerül először törvényi szinten szabályozásra (Mt. I. 123. §), ezt

² René David elméletéhez ld. David, René: *A jelenkor nagy jogrendszerei*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977.

³ A Munka Törvénykönyvéről szóló törvényjavaslat indokolása. Országgyűlési irományok, 1967. I. kötet 1-61. sz. 1967-5 (1967-I-32) 44.

⁴ A Munka Törvénykönyvéről szóló törvényjavaslat indokolása. Országgyűlési irományok, 1967. I. kötet 1-61. sz. 1967-5 (1967-I-32) 32.

⁵ Az Mt. I. 121. § (1) bekezdése szerint a dolgozó a vállalatnak vétkesen okozott kárért anyagi felelősséggel tartozik. A kár megtérítését továbbra is a minisztertanács rendelettel szabályozza [Mt. I. 121. § (2) bek.].

megelőzően a törvény végrehajtási rendelete rendelkezik róla. A raktárak és a kereskedelmi üzletek dolgozóinak leltárhiányért való anyagi felelősségét a 98/1952. (X. 19.) MT rendelet szabályozza, a béralap miatti kártérítésről a 75/1955. (XII. 17.) MT rendelet rendelkezik. Ezt az örökséget viszi tovább az Mt. II., amikor 57. §-ában a dolgozó anyagi felelősségének általános, még az 58-59. §-ában annak speciális alakzatát rögzíti. Arra hivatkozva ugyanakkor, hogy az átlagkereset reálisabban képes kifejezni a dolgozó keresetét, gondatlan károkozás esetében az alaphír 15%-a erejéig terjedő felelősség helyett a törvény a kártérítést az átlagkereset 15%-ában határozza meg.⁶

Az NDK-ban 1950-ben a munkáról szóló törvény (Gesetz der Arbeit, a továbbiakban GdA-DDR) kialakítja a munkajog és a népgazdaság tervezése összhangba hozatalának keretét.⁷ 1961-ben, a Német Szocialista Egységpárt ötödik pártkongresszusán közzétételre kerül a Munka Törvénykönyve (Gesetzbuch der Arbeit, továbbiakban GBA-DDR), amit 1977-ben a Német Demokratikus Köztársaság Munka Törvénykönyve (Arbeitsgesetzbuch, továbbiakban AGB-DDR) követ. Az utóbbi két törvény keretében a dolgozó munkajogi felelőssége is szabályozva van.⁸ A GBA-DDR 9. fejezete a szocialista munkafegyelemről rendelkezik, amelynek keretében a dolgozó fegyelmi felelőssége (disziplinarische Verantwortlichkeit) mellett a dolgozó anyagi felelőssége (materielle Verantwortlichkeit) a 112-115. § keretében van rendezve.⁹ Az AGB-DDR 13. fejezete rögzíti a dolgozó munkajogi felelősségét, mint egységes rendszert. A dolgozó anyagi felelőssége a 260-266. § keretében kerül megszövegezésre.¹⁰

III. A dolgozó anyagi felelősségének jogfilozófiai és jogpolitikai koncepciója

A szocialista jogokban a társadalomban élő ember felelősségének kiindulópontja a – Marx által kidolgozott – dialektikus materializmus emberképe: az egyén öntudattal bíró, tevékeny társadalmi lény, aki a természeti és társadalmi körülményeit felismeri és ebben a kölcsönhatásban annak megfelelően, tudatosan változik.¹¹ Ebből kiindulva a dolgozó felelősségének alapja az a társadalmi felelősség, ami mint a termelő, szocialista tulajdonosnak, illetve mint a politikai hatalom hordozójának a szocialista társadalomban elfoglalt helyzetéből következik.¹²

⁶ A Munka Törvénykönyvéről szóló törvényjavaslat indokolása Országgyűlési irományok, 1967. I. kötet 1-61. sz. 1967-5 (1967-I-32) 44.

⁷ A munkavállaló megnevezése az NDK munkajogában dolgozó (*Werkstätiger*), a munkáltatóé üzemvezető (*Betriebsleiter*).

⁸ Richardi, Reinhard - Wlotzke, Otfried - Wissmann, Helmut - Oetker, Helmut: Münchener Handbuch zum Arbeitsrecht, Band 1, München, Verlag C. H. Beck, 2009, 20.

⁹ Az egységes értelmezést a Legfelsőbb Bíróság irányelve biztosítja. Ld. hozzá Mampel, Siegfried: Die materielle Verantwortlichkeit des Werkstätigen in der DDR im Vergleich zur Haftung des Arbeitnehmers gegenüber dem Arbeitgeber in der BDR, RdA, 1971/3, 80-85. o., 80.

¹⁰ Wank, Rolf: Zur Zukunft des Arbeitsrecht in der DDR, DtZ, 1990/2, 42-51. o., 48.; Kunz, Frithjof - Thiel, Wera: Arbeitsrecht Lehrbuch, Berlin, Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1986, 331.

¹¹ Kunz-Thiel: i.m 325.

¹² Kunz-Thiel: i.m 325.

A munkaviszony a termelő munkában való részvételt biztosítja, ahol – annak természeténél fogva – lehetőség van a károkozásra. A munkajogviszony ugyanakkor tartós jogviszony, ahol a nevelésre az anyagi felelősség mellett számos eszköz áll rendelkezésre.¹³ Ezek egyaránt bírhatnak pozitív, illetve negatív hatásmechanizmussal. Az előbbi körben kerülhet többek között értékelésre az anyagi, illetve az erkölcsi ösztönzés (pl. jutalmazás a Sztahanov-mozgalomban), az utóbbi csoportban helyezhető el a dolgozó anyagi- és fegyelmi felelőssége vagy a selejtbérezés.

A dolgozó anyagi felelősségének jogintézménye a szocialista állam törvényben rögzített reakciója a dolgozó munkaviszonyával összefüggő kötelezettségének vétkes megszegésével a szocialista tulajdonban történő károkozásra. A felelősség az állammal, mint a szocialista társadalomnak politikai szervezetével szemben áll fenn. Ez kerül az üzemre, illetve az üzemvezetőre átruházásra. Ebből folyik, hogy a munkakötelezettség megsértése – szemben többek között a Német Szövetségi Köztársaság (továbbiakban: NSZK) jogi megoldásával¹⁴ – nem mint a normatív szabályok megsértése jelenik meg.¹⁵ Ebből a megállapításból ugyanakkor további eljárásjogi kérdések vezethetők le. Mivel az üzemvezetőnél a társadalmi tulajdonra tekintettel hiányzik a vagyonvédelemre irányuló tulajdonosi motiváció, úgy kerül kialakításra az anyagi felelősség konstrukciója, hogy az egyben érvényesítési kötelezettség is legyen.¹⁶ Ha a felelősség megállapításának feltételei fennállnak, akkor – mint üzemvezetői kötelezettség – igényt kell érvényesíteni a dolgozóval szemben.¹⁷ A törvénytövegek erre figyelemmel – szemben a NSZK bírójának alkotta és formálta jogával – a laikus számára is könnyen és gyorsan átláthatók, valamint megérthetők.¹⁸

A károkozás a dolgozói oldalon meghatározott mértékű jóvátételt, illetve az üzemi oldalon ennek megfelelő kártérítési igényt alapít. Az anyagi felelősség a fegyelmi felelősség egyfajta meghosszabbodásaként vagy annak megerősített formájaként értékelhető.¹⁹ Az intézmény elsődleges célja a dolgozó nevelése és a szocialista tulajdon védelme, másodlagosan csupán a vétkesen okozott kár helyreállítása.²⁰ Ugyanis a kártérítés korlátozásával – szemben a polgári joggal – a kiegyenlítés szerepe enyhül, illetve előtérbe kerül a prevenció. Ennek az eltérésnek az alapvető kiindulópontja a jogviszony, illetve az abban

---

¹³ Nagy László: Anyagi felelősség a munkaviszony keretében okozott károkért, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964, 337-344.

¹⁴ Amíg a szocialista társadalomban a munka nem tekinthető árunak, a munkaviszony pedig áruviszonynak (Nagy: i.m. 25-26.), addig a kizsákmányoló jogrendszerben a munkaviszony is áruviszony, a munkaszerződés pedig a polgári jogi szerződések között elhelyezett, részleges önállósággal bíró szerződéstípus. Az NSZK-modell munkavégzésre jellemző szerződéstípusa a szolgálati szerződés (*Dienstvertrag*). Ennek általános szabályai – hasonlóan egyéb magánjogi jogintézményhez – szokásjogi úton formálódnak. A bírói ítélezési gyakorlat alakítja ki, hogy a munkajog tekintetében miben és mennyiben más a polgári jogi felelőségtani kategóriák tartalma és milyen keretek között csökkenthető a kártérítés mértéke.

¹⁵ Mampel: i.m. 81.

¹⁶ Altemann, Kai: Die betriebliche Praxis der Arbeitnehmerhaftung, Aachen, Verlag Shaker, 1995, 23.

¹⁷ Kunz-Thiel: i.m. 357-359.

¹⁸ Altemann: i.m. 23.

¹⁹ Altemann: i.m. 21.

²⁰ Kunz-Thiel: i.m. 347.

lévő fél helyzetének eltérő volta. A polgári jogi jogviszony nem képezi részét valamely érdekközösség alapján szerveződő kiskollektívának, a szerződő felek helyzete mellérendelt, azaz mint a társadalom egyes tagjai állnak a jogviszony két pólusán (autonóm-struktúra). Ezzel összefüggésben a polgári jogi kárfelelősség elsődleges célja a felek között megvalósuló teljes kárkiegyenlítés, vagyis a károsult olyan helyzetbe hozása, mint amilyenben a károkozás előtt volt (totálreparáció elve). Ezzel szemben a munkajogviszony mindig egy kollektíva keretei közé ékelődik, azaz az egyén a kollektíva része és nem pedig, mint a társadalom egy tagja jelenik meg (kollektív struktúra). Amennyiben a dolgozó kötelességzegésével kárt okoz a kollektívának, a kár egy részét a kollektíva, az állam és a tulajdonos közösen viseli.²¹

A prevenció több irányban is vizsgálható. Egyrészt nevelően hat a jogintézmény a károkozóra (speciális prevenció). Másrészt a munkafegyelem támogatásával visszatartja a többi dolgozót a károkozástól (generális prevenció). Harmadrészt preventíven hat magára az üzemre, illetve az üzemvezetőre is. Mivel az üzemet, illetve az üzemvezetőt terheli a bizonyítási kötelezettség, közvetetten támogatva van ezek ellenőrzési, kitanítási stb. kötelezettségének teljesítése.²² Sajátos ellentmondás figyelhető meg ugyanakkor a preventív funkció és a kártérítés mértékének korlátozása között. A korlátozás egyrészt bérvédő szereppel bír, tekintettel a dolgozó munkabére és a munkavégzéssel előidézhető kár nagyságának kapcsolatára. Megfontolandó ugyanakkor, hogy a munkavállaló védelme nem lehet kizárólagos indokolása a kártérítés limitálásának, hiszen önmagában az a tény, hogy a dolgozó mindvégig csupán korlátozottan tartozik felelni az üzemmel szemben, éppen a munkafegyelem ellen ható, hanyagságra ösztönző körülmény.²³

A jogintézmény erőteljes büntető-nevelő funkcióval bír. A kárfelelősség fegyelmi karakterét a munkaügyi döntőbizottságnak (Konfliktkommission) formális eljárása még inkább hangsúlyozza.²⁴ Továbbá ezt támogatja az igényérvényesítésre nyitva álló idő szoros volta, hiszen a dolgozó tényleges nevelését csak a gyors szankció tudja biztosítani.²⁵ Így például az AGB-DDR 265. § (1) bekezdése szerint a dolgozó anyagi felelőssége kizárt, ha a kár és az elkövető személyének ismertté válásától számított három hónapon belül, de legkésőbb a kár bekövetkeztétől számított két éven belül nem kerül sor az érvényesítésre. Amennyiben pedig a szocialista tulajdonban bekövetkezett károsodást előidéző vétkes kötelességsértés, mint bűncselekmény üldözött, az anyagi felelősséget az illetékes szerv végleges döntésének közlésétől számított három hónapon belül lehet érvényesíteni. A nevelési-fegyelmi funkcióhoz azonban szükségképpen kell, hogy társuljon legitim alap. Ez a legitimáció a szocialista tulajdonhoz fűződő közös érdekből levezethető: meg kell védeni az alkotmányos rangra emelt szocialista tulajdont. Ez igazolja a személyi (egyben tulajdonosi) kör nevelését. A termelőeszközök magántulajdonának szent-

²¹ Nagyjórészt az állam, kisebb részt maga a kollektíva viseli a kárt pl. kisebb a nyereségrészesedés, prémium, csökken az igazgatói alap. Eörsi Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve: 19.

²² Altemann: i.m. 20-21.

²³ Altemann: i.m. 21., Strasberg, Werner: Die materielle Verantwortlichkeit der Werktätigen - Mittel zu Festigung der sozialistischen Staats- und Arbeitsdisziplin, NJ, 1970, 260-263., 263.

²⁴ Altemann: i.m. 22-23.

²⁵ Kohte, Hans-Wolfgang: Arbeitnehmerhaftung und Arbeitgeberberrisiko, Königstein, Athenäum, 1981, 335.

ségére épülő piacgazdaságban ez a fajta legitimáció azonban már nem lenne értelmezhető.²⁶ A Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. tv. 59. §-a szerint a Magyar Népköztársaság polgárainak alapvető kötelessége többek között a nép vagyonának megvédelme, a társadalmi tulajdon megszilárdítása, a Magyar Népköztársaság gazdasági erejének fokozása. Az NDK alkotmánya is rögzíti a szocialista államnak és polgárának a szocialista tulajdon védelmére és gyarapítására irányuló kötelezettségét [Verfassung-DDR 10. § (2) bek.]. Ezen szakaszokra figyelemmel többek között a dolgozó anyagi felelősségének intézménye is biztosítja a szocialista társadalom továbbépülését, legfőképpen pedig annak nevelő funkciója által. Ezáltal ugyanakkor a felelősség – a dolgozó és az üzem között értékelt – kétpólusú volta társadalmi dimenziót öltve megszűnik.²⁷

IV. A felelősség jogalapja

A felelősség jogalapjának megválasztása az elérni kívánt célhoz igazodik. Ezzel összefüggésben tehető az a megállapítás, hogy a vétkességi rendszer jellege közvetlenebb a fokozott védekezésen alapuló rendszerhez képest, uralkodik benne a nevelő jelleg. Ennek oka, hogy a felelősségre vonás részét képezi annak feltárása is, hogy a dolgozó hol vétett hibát, szemben az utóbbival, ahol csak az eredmény kerül meghatározásra.²⁸ Mind a magyar, mind a keletnémet megoldás megfelel a szocialista irodalomban kialakult azon álláspontnak, ami szerint a vétkesség elve az uralkodó, kivételes esetkör a tárgyi felelősség. Ez tükröződik a jogalkotásban is. A szocialista elvekkel ugyanis összeférhetetlen lenne, ha azt a dolgozót is felelősségre lehetne vonni, aki nem tudta volna elhárítani a kárt. Ez a felelősség célja ellenében hatna, a dolgozót pedig passzivitásra ösztönözné.²⁹

Az Mt. II. 57. § (1) bekezdésének értelmében – utalva ugyanakkor az Mt. I. fentebb vázolt, ezzel megegyező rendelkezésére is – a dolgozó a munkaviszonyából eredő kötelezettségének vétkes megsértésével okozott kárért anyagi felelősséggel tartozik. A szubjektív jogalapú felelősségi alakzathoz képest az Mt. II. 58. § (1) bekezdése szerint a dolgozó vétkességére tekintet nélkül teljes anyagi felelősséggel tartozik a visszaszolgáltatási vagy elszámolási kötelezettséggel átvett olyan dologban bekövetkezett hiányért, amelyet állandóan őrizetében tart, kizárólagosan használ vagy kezel (megőrzési felelősség). Külön esetkört képez a kereskedelmi és a raktári dolgozók leltárhiányért való objektív felelőssége.

A GBA-DDR 112. § (2) bekezdése illetve az AGB-DDR 260. § (1) bekezdése szerint a dolgozó köteles megtéríteni az üzemnek azt a kárt, amit munkaviszonyából folyó kötelezettségének megsértésével, vétkesen okozott. Emellett a hiányért fennálló, magasabb kártérítési plafonnal bíró ún. kiszélesített anyagi felelősség két esetköre különböztethető

---

²⁶ Kohte i.m. 336-337., 344.

²⁷ Altemann: i.m. 23.

²⁸ Nagy i.m. 200.

²⁹ Nagy i.m. 181.

meg [GBA-DDR 113. § (2) bek., AGB-DDR 262. §].³⁰ A hiányt egyrészt jelentheti a szerződésben, védőfelszerelésben vagy olyan más tárgyban történő veszteség, amit a dolgozó saját használatra, írásbeli elismervény ellenében az üzemtől átvesz (1. esetkör). Másrészt a veszteség megjelenhet olyan pénzben, más fizetőeszközben vagy értéktárgyban, amit a dolgozó állandóan vagy átmeneti jelleggel őrizetében tart (2. esetkör).³¹ Az AGB-DDR 262. § (2) bekezdése szerint továbbá kollektív keretszerződésben lehet megállapodni abban, hogy az ún. kiszélesített felelősség akkor is alkalmazást nyerjen, ha a dolgozó a megállapodás szerint kollégájával együtt pénzt, más fizetőeszközt vagy értéktárgyat állandó őrizetben tart feltéve, ha a munkafeladat azt megkívánja.³² A keletnémet modellben kiegészítő jelleggel sem jelenik meg az objektív felelősség. Az ún. kiszélesített anyagi felelősség mindkét alakzata – szemben a magyar megoldással – szubjektív jogalapot kíván meg, azaz a felelősség megállapításához minden esetben szükséges az eredmény bekövetkezésétől a vétkesség fennforgása is.

A szocialista jogokban a vétkesség hibás, sem jogilag, sem politikailag, sem pedig morálisan nem helyeselt, felelőtlen viszonyulás a munkakötelezettséghez. Mint szubjektív oldal egyaránt csatlakozik a munkakötelezettség megsértéséhez, illetve a szocialista tulajdonban való károkozáshoz.³³ Ezzel összefüggésben a dolgozó korlátozott mértékben tartozik felelni, ha ő a kötelességét szándékosan szegi ugyan meg, de a kárt már gondatlanul okozza. Amennyiben a károk egy részét szándékosan, a másik részét pedig gondatlanul okozta a dolgozó, csak a szándékosan okozottért tartozik helytállni teljes kártérítéssel.³⁴ Tehát a vétkességet kétszer kell vizsgálat tárgyává tenni: a kötelességszegés és a károkozás tekintetében egyaránt.

A vétkesség két kategóriája – a szándékosság és a gondatlanság – a magyar modellhez képest az NDK-ban törvényi szinten kerül rögzítésre. A GBA-DDR 252. § (3) bekezdésének illetve az AGB-DDR 260. § (2) bekezdésének értelmében a dolgozó gondatlanul jár el, ha nem megfelelő gondosságból, jártasságból, közömbösségből vagy hasonló okból kifolyólag kötelezettségét megszegi, és ezzel kárt okoz, jóllehet lehetősége volt a kötelességszerű magatartás tanúsítására, illetve a kár elhárítására. A GBA-DDR 252. § (4) bekezdése, illetve az AGB-DDR 260. § (3) bekezdése szerint szándékosan cselekszik

³⁰ A magyar modellel szemben ebben az esetben sincsen helye teljes kártérítésre kötelezésnek.

³¹ Amennyiben a tárgyak károsodást szenvedtek, úgy a GbA-DDR 112. § (2) bek., 114. § (1), az 1968-as módosításnak megfelelően a § 113. § (2) bek. c. pont – amely az alkoholos befolyásoltság alatt elkövetett bűncselekménnyel okozott károkról rendelkezik – illetve az AGB-DDR 260. § (2) és (3) bek., illetve az AGB-DDR 263. § alapján bírálendő az eset. Ld. hozzá Altemann: i.m. 82.

³² Kollektív keretszerződések megkötésének jogát egyrészt az NDK alkotmánya, másrészt pedig az AGB-DDR is deklarálja. Az alkotmány által garantált jog a munkajog összes területére biztosítja a kollektív keretszerződés megkötésének jogát. Ezt pontosítja az AGB-DDR, amikor a munkabérre, munkaidőre, üdülési szabadságra, továbbá más munkajogi intézkedésekre utal [AGB-DDR 14. §]. Ebben a körben a felelősség szabályozása megengedett bár, nem feltétlenül szükséges azonban, hiszen a kollektív keretszerződéseknek a feladata elsősorban a flexibilis és gyakori változásoknak kitett, fentebb is említett témakörök szabályozása. Az AGB-DDR 262. § (2) bekezdésének második mondatán kívül nem játszik jelentősebb szerepet az NDK-ban ez a szabályozási lehetőség. Altemann: i.m. 120-124.

³³ Rudelt, Walter – Kaiser, Fritz – Spangenberg, Fritz: Zur Rechtsprechung in Fällen der materiellen Verantwortlichkeit von Werktätigen, NJ, 1964, 687-691., 690.

³⁴ Haber, Walter: Wie die Schuld des Werktätigen feststellen?, AuA, 1969, 726-727., 726.

a munkavállaló, amennyiben munkakötelezettségét tudatosan megszegi, és tudatosan kárt okoz, vagy cselekményének következményeibe belenyugszik.

Gondatlanság esetében a társadalmi értékítélet meghatározó kérdésfeltevése az elvárhatóság, illetve az előreláthatóság: elvárható volt-e a társadalomra veszélyesség tudata, előreláthatóak voltak-e a következmények, illetve mennyire lehetett azokkal számolni. Meghatározó kérdés, hogy milyen gondossági mértéket kell és lehet alkalmazni: egyedit, speciálisat vagy általánost. Az egyedi mérték szerint a jogsértő saját képességeihez, ismereteihez igazodik az értékítélet. Speciális mérce áll meg, ha a jogsértő a hozzá hasonló és hasonló helyzetben lévőekkel kerül összehasonlításra. Az általános mérce szerint pedig az vizsgálendő, hogy emberileg mi is lett volna elvárható. Ebben a megközelítésben a büntetőjog az egyedi mérlegelést, a polgári jog pedig az általánoshoz közelítő, de ugyanakkor speciális mérceét alkalmazó jogág. Amíg a büntetőjogban a jogsértőtől elvárható magatartás kerül megvizsgálásra, addig a polgári jogban az lesz irányadó, hogy mi volt a vagyoni forgalom standardja szerint elvárható. A büntetőjog a speciális szintjén az individualizáció irányába tolódik, de nem éri el azt. A polgári jogban ugyanez az elmozdulás (de az általános szint felé) ragadható meg. A munkajog pedig a kettő között helyezkedik el. Azaz az egyes jogágak gondossági mércéje közös talajon állva, eltérő irányba történő elmozdulásokkal értelmezhető. Mivel azonos körülmények között az egyén ugyanannak a személynek nem lehet mértéke és mércéje: a teljes individualizáció a lényegétől fosztaná meg a felelősséget. Az, hogy az egyén maga másként is cselekedhetett volna, se nem mérhető, se nem bizonyítható. Maga a bíró emberismerete, tapasztalata szerint hoz ítéletet: egy elképzelt típus elképzelt körülményeire támaszkodik azzal a feltevéssel, hogy ez az egyén nem követett el jogsértést.³⁵

Mindkét modell megegyezik abban, hogy a különbségtétel kizárólag a gondatlanság és a szándékosság között történik. A belső fokok nem kerülnek a továbbiakban megvizsgálásra. Valamint a vétkesség legalacsonyabb foka már megalapítja a kártérítési kötelezettséget, tehát valamennyi gondatlanul elkövetett köteleességsértés – szemben a NSZK-ban kialakított gyakorlattal – kártérítési igényt keletkeztet.

A vállalat igazgatójának vagy a bíróságnak diszkrecionális joga van alacsonyabb kártérítés megállapítására mind a kár értékéhez, mind pedig a jogszabályhoz képest. Élhet továbbá a kártérítés mellőzésével is. Mindehhez szükséges ugyanakkor, hogy főszabályként azt az eset összes körülménye kellően indokolja és a társadalmi tulajdon megóvására irányuló nevelés érdekei ne sérüljenek.³⁶ A jogszabályi felhatalmazás indoka a nevelési célzat.³⁷ Ugyanis azok a körülmények, amelyek eleve indokolják a kártérítés csökkentését, az életben összetetten jelentkezhetnek. Ezt a jogszabályi keret nem minden esetben képes megfelelően kezelni.³⁸ Ebben a körben azonban – tekintettel a kétszeres értékelés tilalmának elvére – csak azokat a tényeket és körülményeket lehet értékelni, ame-

³⁵ Eörsi Gyula: A jogi felelősség alapproblémái. A polgári jogi felelősség, Budapest, Akadémia Kiadó, 1961, 102-111.

³⁶ pl. Mt. II. 61. § (1) bek., ADG-DDR 266. §, Nagy i.m. 331-332.

³⁷ Nagy i.m. 397.

³⁸ Nagy i.m. 402.

lyek nem nyernek jogszabályi beszámítást, illetve az átlagostól nagymértékben eltérnek (vétkesség, anyagi helyzet, gyakoriság, egyéb nevelő eszköz).³⁹

A felelősség megállapítása során továbbá figyelemmel kell lenni az eset összes körülményére. Valamennyi körülményt figyelembe kell venni, amelyből tárgyilagosan megítélhetővé válik az üzemben bekövetkezett kár jellege és mértéke (pl. rendje és módja a kötelességszegés elkövetésnek, a kár nagysága és annak a népgazdaságra gyakorolt hatása). Vizsgálni kell ebben a körben azokat a körülményeket, amelyekből a dolgozó vétkes magatartásának a foka és terjedelme megismerhető (pl. a vétkesség súlya, eddigi nevelő szabályok érvényesülése), illetve amelyek képesek megvilágítani a munkavállaló személyiségét (pl. a dolgozó eddigi teljesítménye, a kár bekövetkeztekor tanúsított viselkedése).⁴⁰

A mérlegeléssel összefüggésben szüksége utalni Nagy László álláspontjára, aki szerint a gyakorlati életben a kártérítés pénzbüntetés jelleggel bír. A bíróság nem azt vizsgálja, hogy van-e a kártérítés csökkentésére irányadó körülmény, hanem a jogszabály által meghatározott keretben mozog. Álláspontja szerint a kiindulópontnak mindig a jóvátételhez kellene kötődnie, továbbá a kárérték „nem egy a kár összegében maximált és az eset körülményeire megállapítandó pénzbüntetés”.⁴¹

V. A kártérítés korlátozása

Mind a magyar, mind a keletnémet modellt a kártérítés mértékének korlátozása jellemzi, ugyanakkor az a kapitalista jogrendszerektől sem idegen.⁴² A teljes kár megtérítése ugyanis túl nagy terhet róna a dolgozóra, ami munkakerülésre ösztönözné. Ez a kölcsönhatás mindinkább fokozódik a technikai fejlődéssel, aminek eredményeként egyre nagyobb károkozás valósulhat meg. Ebben a környezetben a károkozó állampolgárt mindinkább védelemben kell részesíteni. Továbbá a dolgozó megélhetésének alapja a munkabér, ennek jelentős terhelése megnehezíti a család megélhetését, egzisztenciális ellehetetlenüléshez vezethet. A munkabérnek mindemellett ösztönző funkciója is van, aminek hatékonysága egy nagyarányú bérelvonással szintén csökkenne. Egy nagyobb kártérítési összeg esetén nem is nyílna meg sokáig a lehetősége újabb kártérítésnek, aminek tudatában a dolgozó maga közömbössé válna a károkozással szemben, azaz a nevelő hatás nem érné el a célját.⁴³ A kártérítés korlátozása a szocialista jogokban két úton valósul meg: egyrészt a kártérítés mértéke felső határának meghatározásával (kártérítési plafon), másrészt a kár fogalmának redukálásával.

---

³⁹ Nagy i.m. 403-408.

⁴⁰ AGB-DDR 253. §, Altemann i.m. 42.

⁴¹ Nagy i.m. 339.

⁴² Elsősorban a bírói joggyakorlat határozza meg a felelősségkorlátozás kereteit ld. hozzá a Német Szövetségi Köztársaság joggyakorlatát.

⁴³ Eörsi: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve 425., Nagy i.m. 335-337.

A kártérítés korlátozása mindkét modellben – szemben többek között az NSZK-ban kialakított bíró alkotta joggal – törvényi szinten rögzített. A kártérítés mértéke a vétkesség fokához igazodik. Az Mt. I. felhatalmazása szerint a kártérítés címén egy hónapban összesen kirótt összeg többszöri károkozás esetében sem haladhatja meg a dolgozó egy havi alapbérének tizenöt százalékát [83. § (1) bek. 30/1951. (I. 31) MT rendelet a Munka Törvénykönyvének végrehajtásáról (Mt. V.)].⁴⁴ Kiemelendő, hogy az alapbér, mint a kártérítés mértékegysége – a teljesítményre figyelmen kívül – a pótlékok és a prémium hozzászámításától mentes.⁴⁵ Szándékos károkozás esetében pedig a dolgozót a teljes kár megtérítésére lehet kötelezni. [30/1951. (I. 31) Mt. V. 83. § (2) bek.]. Az Mt. II. 57. § (2) bekezdése szerint gondatlan károkozás esetén a kártérítés a dolgozó havi átlagkeresetének (és nem alapbérének) tizenöt százalékát nem haladhatja meg. A Minisztertanács a károkozás, illetőleg a károkozó körülményeire, így különösen a vétkesség fokára, a károkozás jellegére, gyakoriságára, a károkozás társadalmi veszélyességére, valamint a dolgozó beosztására tekintettel a kártérítés mértékét magasabb összegben is megállapíthatja. Az 48/1979. (XII. 1.) Mt. V. szerint főszabályként gondatlan károkozás esetén a kártérítés a dolgozónak a károkozás idején elért havi átlagkeresete ötven százalékáig terjedhet [79. § (1) bek.]. A hivatkozott törvényhely továbbá három speciális szabályt fogalmaz meg. Egyrészt két tevékenységi-személyi kör kerül kiemelésre. Eszerint másfél havi átlagkeresetével felel a kollektív szerződésben meghatározott felelős beosztású dolgozó, ha a kárt termelési, gazdálkodási vagy ellenőrzési feladatai ellátása körében okozta. Valamint a pénzügyi pénztári számfeljtője és ellenőre a teljes kárért felel a számfeljtés körében előidézett vagy az ezzel összefüggő ellenőrzés elmulasztásával vagy hiányos teljesítésével okozott kárért. Másrészt a jogalkotó differenciált szabályozást alakít ki a szubjektív vétkességi oldalra, illetve az elkövetési magatartásra tekintettel. Ennek megfelelően a dolgozó a kirívóan súlyos gondatlansággal, illetve a gondatlan bűncselekménnyel okozott kárért hathavi átlagkeresete erejéig felelős. Mérséklésnek egyebekben nincs helye, ha a károkozásból a dolgozó vagyoni előnyhöz jutott vagy a károkozás ittas állapotban történt [82. § (2) bek.].

Az NDK-modell szerint – amennyiben a károkozás csupán gondatlan kötelességszegéssel valósult meg – a kártérítés mértéke egy havi kollektív szerződés szerinti bér (havi alapbér)⁴⁶ összege lehet legfeljebb [GBA-DDR 113. § (1) bek., AGB-DDR 261. § (2) bek.]. Azon elv alapján, hogy a szorgalmas dolgozót ne érje nagyobb hátrány, a munkateljesítménnyel elért többletelemei a bérnek – a magyar szabályozásnak megfelelően – nem képezik a számítás alapját. Abban az esetben, ha a dolgozó folytatólagosan követi el a kötelességszegést, aminek eredményeképpen károkozás történik, akkor is csak egyszer felel az egyhónapi bérig (hasonlóan a magyar modellhez).⁴⁷ Szándékos károkozásnál a

⁴⁴ Figyelemmel kell lenni arra, hogy a dolgozók anyagi felelősségére vonatkozó szabályokat a nem állami vállalattal munkaviszonyban álló dolgozóra nem lehet alkalmazni. Ezek munkáltatói a dolgozók által okozott károk megtérítését a kártérítésre vonatkozó általános szabályok szerint követelhetik a megtérítést [84. § 30/1951 (I./31) Mt. V.].

⁴⁵ Nagy i.m. 394.

⁴⁶ Nagy i.m. 394.

⁴⁷ Kunz-Thiel i.m. 351.; A hiányfelelősség ugyan nem képezi a vizsgálat tárgyát, megjegyzendő, hogy az ún. kiterjesztett anyagi felelősségnél a dolgozó a gondatlanul okozott kárért háromhavi kollektív szerződés szerinti bérének erejéig tartozik helytállni [AGB-DDR 262. § (1) bek.]

dolgozó teljes terjedelemben tartozik helytállni [GBA-DDR 114. § (1) bek., AGB-DDR 261. § (3) bek.]. A magyar szabályozáshoz hasonlóan megjelenik az alkohollal szembeni küzdelem, mint jogalkotói szempont. Eszerint korlátlanul felel a dolgozó a gondatlan károkozás esetében, amennyiben a kárt alkoholos befolyásoltságban elkövetett kötelezettségzegéssel okozza. Ehhez szükséges ugyanakkor, hogy a köteletségzegés egyúttal bűncselekményt is megvalósítson. Továbbá feltétel, hogy ezért a dolgozó büntetőjogi felelőssége megállapításra kerüljön (AGB-DDR 263. §).⁴⁸

Nagy László a szabályozás problémáját abban látja, hogy ebben a keretben nem lehet megfelelő módon különbséget tenni a nagy összegű és a kis összegű károk között. A jogszabály már eleve differenciál, és a továbbiakban csak abban a körben lehet megkülönböztetni az egyes elkövetési magatartásokat.⁴⁹ Ugyanakkor a kisebb összegű károknál a nevelő hatás ellen hat az alacsony kártérítési összeg, formálissá téve így a kártérítés intézményét.⁵⁰ Nagy László a munkavégzés során előforduló szokásos károkozás tekintetében a keresetnek a 15 %-ban történő marasztalását alapvetően helyesnek ítéli meg. Prugberger Tamás és Karlovits Károly utalnak arra, hogy az ex lege szabályozás a prevenció elve ellen hat. Egyrészt káros a károkozó egyén nevelése szempontjából, másrészt hátrányos a kollektívával szemben is.⁵¹ Kifogásolható preventív-jogpolitikai szempontból továbbá az is, hogy nem jelenik meg a gondossági fokok közötti mélyebb differenciálás. A szerzők javaslatot tesznek a jövőbeni szabályozásra enyhe fokú gondatlanság esetében az alaphér tíz százalékában, nagyfokú hanyagság esetében az alaphér húsz százalékában történő marasztalásra.⁵²

Egyik modellben sem megtéríthető a nem vagyoni kár.⁵³ A dolgozó anyagi felelősségének körében tehát csak a vagyoni károk kerülhetnek érvényesítésre. A vagyoni károk két csoportra bonthatók: felmerült kár és elmaradt haszon. Az előbbi csoport a ténylegesen beállott vagyonsökkenésre, illetve a költségekre (járulékos jelleg) bontható tovább.⁵⁴ A magyar modellben nem érvényesíthető az elmaradt hasznok köre sem. Nagy László szerint az elmaradt haszonban az „okozati lánc létre nem jött részét próbáljuk felépíteni”.⁵⁵ A szocialista munkajogokban a korai szakaszban az elmaradt haszon megtérítésének korlátozása, illetve kizárása jellemző, hiszen az elmaradt hasznok megtérítése munka nélkül vagyonszerzéshez vezet. Ez nem lenne megfeleltethető a szocialista elosztás rendjének.⁵⁶ Az elmaradt haszon azonban a későbbiekben elismerésre kerül általában. Nagy László álláspontja szerint a megőrzési felelősségnél mindig követelhető. A szándékosan és a bűncselekménnyel elkövetett károkozásnál pedig meg kell fontolni, hogy az elmaradt ha-

---

⁴⁸ Ld. hozzá GBA-DDR 113. § (2) bek. c, pontja.

⁴⁹ Nagy i.m. 385.

⁵⁰ Nagy i.m. 384.

⁵¹ Karlovits Károly- Prugberger Tamás: Jogalkotási és jogalkalmazási kérdések a munkajogi fegyelmi és anyagi felelősségrevonás köréből, *Magyar Jog*, 1964/9, 403-410., 405.

⁵² Karlovits-Prugberger i.m. 409.

⁵³ Altemann szerint nem a kárfogalom területén kell a korlátozásnak végbemennie. Altemann i.m. 59..

⁵⁴ Nagy i.m. 425-426.

⁵⁵ Nagy i.m. 426. és Mampel: i.m. 82.

⁵⁶ Eörsi: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve: i.m. 77.

szon megtérítésre kerüljön.⁵⁷ A megtéríthetőség hiánya a dolgozó anyagi ellehetetlenülésének elkerüléséhez fűződő érdekekkel indokolt. Továbbá megfontolandó, hogy a dolgozó ellenszolgáltatása a vállalat jövedelmezésétől függetlenül megállapított bér. Azaz a dolgozó olyan elmaradt haszonért nem felelhet, ami a vállalat jövedelmét csökkenti. Ebben az esetben a felmerült kárt egyénileg viselik, az elmaradt hasznot pedig társadalmilag.⁵⁸ Nagy László ténylegesen két okra vezeti vissza az érvényesíthetőség hiányát. Egyrészt a szabály akkor születik, amikor még a Szovjetunióban él az a nézet, hogy az elmaradt haszon burzsoá kategória, ami a szocialista jogban nem lehet kívánatos. Ez a nézet ugyan megdőlt a polgári jogban, ami azonban – tekintve, hogy eltérő felelősségi rendszert képez - a dolgozói anyagi felelősségének sorsát nem befolyásolja. Azok a körülmények, amelyek az alkalmazást a polgári jogban kikényszerítik, a munkajogban nem játszanak szerepet. Gyakorlati indok az érvényesíthetőséggel szemben továbbá, hogy a polgári joggal összemérve nehezen állapítható meg mind maga az elmaradt haszon, mind pedig a dolgozóra eső hányad.⁵⁹

A keletnémet-modell korai szakaszában megkülönböztetésre kerül a közvetett és a közvetlen kár. A GBA-DDR-ben a jogalkotó elválasztja egymástól gondatlan károkozásnál a direkt kárt (GBA-DDR 113. §), illetve szándékos károkozásnál a közvetett kárt (GBA-DDR 114. §). A direkt (közvetlen) kár a kötelességsértő magatartás folytán közvetlenül keletkező kárfajta, amíg a közvetett kár az összes, károsodásból folyó, vagyonban keletkező hátrány.⁶⁰ Az utóbbiban benne van az elmaradt haszon, míg az előbbinek az nem része. Az AGB-DDR 261. (1) bekezdése szerint a kár részét képezi az elmaradt pénzkövetelés.

VI. A bizonyítási teher

A jogalkotó feladata, hogy ne gördítsen akadályt az igényérvényesítéssel szemben, illetve mindkét felet azon tények és körülmények bizonyítására készítse, amiket a legjobban ismer. A vállalat maga apparátussal, továbbá számos eszközzel (helyszín biztosítása, szakértő bevonás, fegyelmi eljárás stb.) rendelkezik a valóságos helyzet feltárására. Kimentő felelősség esetében a dolgozónak ilyen lehetőségei nem lennének, aminek folytán aránytalanul súlyos helyzetbe kerülne.⁶¹ Azaz a munkajogban szükséges az ártatlanság vélelmének előtérbe kerülése.⁶² Világhy eltérő álláspontja szerint ugyanakkor a munkajogban is a kimentő rendszert kellene alkalmazni arra tekintettel, hogy az anyagi felelősség szankció, ami a jogsértéshez kapcsolódik. A szankció pedig magát a jogsértőt sújtja, azaz a jogsértőnek kellene kimenteni magát, nem pedig a sérelmet elszenvedettnek.⁶³ Ehhez

---

⁵⁷ Nagy i.m. 437.

⁵⁸ Nagy i.m. 431-433.

⁵⁹ Nagy i.m. 435-437.

⁶⁰ Gamillscheg, Franz – Hanau, Peter: Die Haftung des Arbeitnehmers, Karlsruhe, Verlag Versicherungswirtschaft e. V. 1974, 135.

⁶¹ Nagy i.m. 272-272.

⁶² Nagy i.m. 269.

⁶³ Nagy i.m. 269.

képest Weltner a két lehetséges megoldási út együttes alkalmazását látja indokoltnak: a kimentés indokolt a munkafeladatok nem teljesítésénél, minden más esetben azonban a munkáltatónak kellene bizonyítania a dolgozó vétkességét.⁶⁴ Arra tekintettel, hogy az üzem támaszt igényt a dolgozóval szemben, az köteles bizonyítani a kár keletkezését, a kötelességszegést és a vétkességét. Ezzel szemben a dolgozó ellenbizonyítással élhetett. A bíróságnak kötelessége a felek aktív részvétele mellett a döntés meghozatala szempontjából jelentős tényállási elemeket megállapítani.⁶⁵

VII. Záró gondolatok

1. Rendszerváltoztatás és újraegyesítés

A rendszerváltozás eredményeképpen újból bevezetett kapitalizmus szükségképpen hozza magával a harmadik Munka Törvénykönyvét (1992. évi XXII. tv.). A két német állam újraegyesítésének alapidokumentumai a gazdasági-, pénzügyi- és szociális unióról szóló államszerződés (Staatsvertrag über die Schaffung einer Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik), illetve az egyesülésről szóló szerződés (Einigungsvertrag, EV). A gazdasági unió alapjaként a szociális piacgazdaság – mint közös gazdasági rend – kerül meghatározásra. A két állam a továbbiakban egységes pénznemmel bír, osztatlan pénzügyi területet képez. Arra tekintettel, hogy a pénzügyi- illetve a gazdasági unió nem jöhetne létre a szocialista jog alaptételei mellett, a szociális unió keretében az új szövetségi tartományokban a legtöbb NDK-ban lévő törvényt hatályon kívül helyezik, illetve bevezetik mind a szövetségi jogot, mind pedig az Európai Közösségek jogát.⁶⁶ Ugyanakkor az AGB-DDR, így maga a dolgozó anyagi felelősségére vonatkozó szabályösszeg is kisebb változtatással még 1991. december 31-ig hatályban marad. Azaz az eddig az időpontig bekövetkező károkozások tekintetében az AGB-DDR továbbra is alkalmazást nyer. Az elévülési határidőre tekintettel (AGB-DDR 265a §) elvileg egészen 1993. december 31-ig irányadóak a dolgozó felelősségére vonatkozó rendelkezések. Az 1991. december 31. után történő károkozások esetében azonban az új szövetségi tartományokban is a nyugatnémet felelősségi szabályok kerülnek alkalmazásra.⁶⁷ Továbbá az egyesült törvényhozói orgánus feladata, hogy a munkaszerződés jogát összefoglalóan, törvényi szinten szabályozza (EV. 30. §). Amíg a munkaidő, munkavédelem, illetve a női munkavállalókat érintő kérdések törvényi szinten megoldásra kerülnek, addig a munkaszerződés jogáról nem kerül megalkotásra törvény.⁶⁸

---

⁶⁴ Nagy i.m. 269.

⁶⁵ Altemann i.m. 96.

⁶⁶ 1990. december 3-tól ismételtlen össznémeti munkajogról beszélünk (Richardi - Wlotzke - Wissmann - Oetker: i.m. 20.)

⁶⁷ Worzalla, Michael: Arbeitsrecht in den neuen Bundesländern - Sonderregelungen und ausgewählte Probleme, DtZ, 1992/10, 306-311., 310.

⁶⁸ A professzorok tervezete (*Professorentwurf*), a Bajor Szabadállam tervezete (*Entwurf des Freistaates Bayern*), illetve más szövetségi tartományok tervezetei politikai vita tárgyát képezik. Tilch, Horst - Arloth, Frank:

2. Megállapítások és kérdések

A Magyar Népköztársaság illetve az NDK modellje szabályozástechnikailag eltérő a XX. század első feléhez képest. Mind magyar, mind német vonatkozásban a munkavégzés jellemző szerződéstípusa a szolgálati szerződés (Dienstvertrag). Ennek általános szabályai – hasonlóan egyéb magánjogi jogintézményéhez – szokásjogi úton formálódnak. Magyar vonatkozásban ugyanakkor már a XIX. századtól – megelőzve az általános szabályozást – egyes szolgálati ágakra (például az ipari munkások, a kereskedelmi alkalmazottak, a cselédeknek jogviszonyait tekintve) speciális törvényi szabályozás is kialakul. Mindennek oka, hogy nagyipar hiányában a modern értelemben vett munkásosztály megszületése a XIX. század elejéig várat magára, a munkásügy kérdése ekkor kerül a törvényhozás látókörébe. A megindult reformmozgalmak a hazai iparfejlődésre is befolyással vannak, aminek hatására létrejön néhány olyan nagyipari vállalat (selyemgyár, hámorok, gőzmalmok), ami már nem integrálható az addig uralkodó céhrendszer idejétmúlt szervezetébe.⁶⁹ A különös törvények hatálya kizárólag az általuk szabályozott szolgálati jogviszonyokra terjed ki, mellettük a szokásjogban kialakult általános elvek kiegészítő jelleggel érvényesülnek.⁷⁰

A (kelet)német modell az újraegyesülést követően – visszatérve a XX. század eleji szabályozás gyökereihez – alkalmazkodni képes a piacgazdaság és a felgyorsult műszaki-technikai környezet kihívásaihoz. A felelősséget és a vétkesség fokát egyaránt csökkentő üzemi kockázat (Betriebsrisiko) régi-új intézménye olyan jogi konstrukcióként él tovább az új szövetségi államokban is, amely a munkavállaló és a munkáltató tekintetében is értékelendő. Amíg a munkavállalói oldalon a felelősséget csökkenti és a vétkességet relatívvá teszi, addig a munkáltató esetében vétkességtől független helytállási kötelezettséget alapít meg. Ennek segítségével valósul meg – figyelembe véve az üzemi környezetet és annak változásait – a kockázatalapú kárfelosztás.⁷¹ Ezzel szemben ugyanakkor a magyar jogszabályi keret és az ahhoz kapcsolódó jogalkotói koncepció – nem vizsgálva a feyelmi felelősség intézményét – markáns változtatások nélkül túléli a rendszerváltoztatást, továbbra is a jogalkalmazás alapját képezve. Ugyanakkor a jogviszonyokat körülvevő tér – a műszaki újításokra, a technikai vívmányokra tekintettel – dinamikusan és folyamatosan formálódik. Ennek következményeként a munkajogviszonyok új és a korábbihoz képest más tartalommal telítődnek meg. A jogintézmény ilyen módon értelmezett állandósága és az azt körülvevő környezet dinamizmusa a jogalkotóval szemben új követelményeket támaszt. Minderre tekintettel kérdésként tehetjük fel, hogy vajon a még szocializmusban kialakított – a kockázatfelosztásra figyelemmel nem lévő – magyar szabályozási környezet milyen mértékben felel meg a XXI. század követelményeinek.

Deutsches Rechts-Lexikon Band 1, München, Verlag C.H. Beck, 2001, 277., Etzel, Gerhard: Die Entwicklung des Arbeitsrechts im Jahre 1990, NJW, 1991/50, 3191-3202., 3191.

⁶⁹ Márkus Dezső: Magyar Jogi Lexikon, V. kötet, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1904, 493.

⁷⁰ Kolosváry Bálint: A magyar magánjog tankönyve, II. kötet, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1919, 244.

⁷¹ Kohte i.m. 1605-1607.; Gamillscheg und Hanau i.m. 74-75.

Egy olyan munkajogi felelősségi konstrukció léte elvárt, amely kellő teret enged a megváltozott munkahelyi (üzemi) környezet és az abban végrehajtott munkafolyamatok, illetve ezzel összefüggésben a munkavállaló által a munkáltató érdekében vállalt kockázat beszámítására. Erre is tekintettel érdemes egy jövőbeni újraszabályozás során figyelembe venni a gondatlanság esetére kialakított korábbi, differenciáltabb szabályozási utat: a súlyos gondatlanság illetve a gondatlan bűncselekmények köre magasabb kártérítési plafonnal speciális eseteket képeznek. Az is megfontolandó ehhez kapcsolódóan továbbá, hogy a gondatlanság felosztására ne – az eredendően büntetőjogban alkalmazott – típusok szerint kerüljön sor. Ebben a körben – eltérve a ránk hagyott örökségtől – alkalmazható lenne a német gyakorlat, amely a gondatlanságot fokok szerint kategorizálja.⁷² Így nem az előreláthatóság alapján, hanem a gondossági mérce megsértésének súlyossága szerint lehetne megítélni az elkövetési magatartásokat. Eszerint különbséget lehetne tenni enyhe, közepes, súlyos fokú gondatlanság között.

A joggyakorlat szerint – örökségként továbbélve – főszabályként kizárólag a dologi (tényleges) kár követelhető, és nem kerülhet megtérítésre az elmaradt haszon. Kiemelendő, hogy a bírói gyakorlat ebben a kérdésben még ma is bizonytalan lábakon áll. Ezt a kérdést indokolt lenne jogegységi határozatba foglalni. A történeti gyökerekre tekintettel a probléma feloldásához vizsgálni érdemes a joghézagnak és az analógiának a munkajog és a polgári jog kapcsolatában fennálló viszonyát. Meg kell jegyezni, hogy ugyanazon joghézag a munkavállaló és a munkáltató felelőssége tekintetében eltérő tartalommal töltődik meg. Külön érdemes meghatározni a szándékos és gondatlan elkövetői magatartások vonatkozásában a megtéríthetőséget, valamint állást kell foglalni, hogy milyen feltételek fennállása esetén praeter intentionem, azaz szándékon túli az elmaradt haszon okozása.

Vizsgálni érdemes mindemellett a nem vagyoni károk megtéríthetőségének hiányát, amely szintén a korábbi rendszerből eredeztethető. Vajon a szükségesség és arányosság mércéjének megfelelően a kártérítés korlátozásának szociális megfontolása továbbra is háttérbe kell-e, hogy szorítsa a természetes és jogi személy munkáltató személyiségi jogainak védelmét? Megfontolandó annak lehetősége, hogy a kártérítés korlátozásának intézményét egy pólusúvá tegyük, azaz elhagyjuk a kár fogalmának redukálását.

---

⁷² Súlyos gondatlanság (*grobe Fahrlässigkeit*) esetében főszabály szerint a munkavállaló a kár teljes egészéért köteles helyt állni. A gondatlanság legenyhébb foka (*leichteste Fahrlässigkeit*) esetében a munkavállaló nem tartozik felelősséggel. A német jog által megkülönböztetett ún. közepes mértékű gondatlanság (*mittlere Fahrlässigkeit*) esetében a kár megoszlik a munkáltató és a munkavállaló között. A bíróság az eset összes körülményének mérlegelésével határozza meg, hogy a felek milyen arányban kötelesek a kárt viselni figyelemmel a méltányossági és az észszerűségi szempontokra. Többek között értékeli a bíróság a munkavállaló vétkességét, a tevékenység kár előidézésére alkalmas voltát, a munkáltató által a kár kalkulálhatóságát illetve annak biztosítással történő fedezését, a kockázati prémiumot (a munkavállaló által vállalt megemelkedett kockázat munkabéren való ellentételezése), a munkavállaló munkaviszonyának tartamát, a munkavállaló életkorát, annak családi viszonyait és eddig tanúsított magatartását (BAG 23.1.1997 8 AZR 893/95; Altemann i.m. 72).

* * *

Petra Eszter Deli: Worker's liability towards its employer in the Socialist Hungarian labour law compared with the regulation of the German Democratic Republic

The study concerns certain aspects of the legal regulation regarding the liability of the worker in the People's Republic of Hungary and the German Democratic Republic. The focus of the work is on the workers' liability towards their employers in case of damage by the workers' reckless conduct. The study reviews the purpose and different schemes of regulations, in particular regarding the limitation of liability in case of negligenc. The question raised by the historical overview is the following: Will all characteristics of the Socialist legal family in the former Soviet occupation zone - together with the Socialist ideology - be modified in the Roman-German legal family as part of the integration process, or to some extent it will be inherited to become part of the recent legal regulation of labour law.